

שערים

עבודת ה' ארצישראלית

גיליון 6 | טבת תשפ"א

ענווה והכרת ערך עצמי - הילכו יחדיו?

הרב אוהד קרקובר, עמוד 10

דעת אלוקים - על המהפכה התודעתית של הרב קוק

פרק מביאורו של הרב דוד טורנר על מאמר דעת אלוקים, עמוד 16

שער התפילה - גלגלי ההצלה שיעזרו לכם להתפלל

עמוד 25

דעת א-להים

דבר מערכת

מה חידש הרב קוק בבואו ארצה?
האם יש קשר בין דיון מופשט לעבודת ה' שלי?

על ההשלכה של מאמר דעת א-להים
לחיי האדם והאומה

מאמר דעת אלוקים, שביאור על תחילתו מובא בגיליון זה, יצא לאור כחלק מקובץ 'עקבי הצאן' שהודפס בשנת תרס"ו, שנתיים לאחר עליית הרב קוק ארצה, בכ"ח אייר תרס"ד. כאשר הרב קוק עולה לארץ, הוא מנסח קובץ יסודי המבטא את ההתחדשות הרוחנית השייכת לארץ ישראל בדור שיבת ציון. באגרת לסופר יוסף-חיים ברנר, כותב הרב צבי יהודה זצ"ל ששני המאמרים האחרונים בקובץ 'עקבי הצאן', 'דעת אלוקים' ו'עבודת אלוקים', נועדו לדור הצעיר, על מנת לבאר להם שמקורן של התופעות אליהן הם שייכים הוא בקדושה, ובאמת יש בשורה רוחנית חדשה בשיבת עם ישראל לארץ ישראל. זהו בירור עמוק, אך עם זאת זו סוגיה שאי אפשר לוותר עליה ודווקא מפני עומקה היא יסודית מאוד ומשליכה על כל עבודת ה' בארץ ישראל. לכן ראינו לנכון לקפוץ למים, ולנסות לתפוס משהו מסוגיה חשובה זו. לשם כך הבאנו את הפרק הראשון מחוברת שיצאה לאחרונה, שעתידיה בע"ה לצאת כספר מלא, בה מתבאר מאמר דעת אלוקים על ידי הרב דוד טורנר. הקדשנו את דבר המערכת לסוגיה זו, כדי לנסות לבאר מעט את חידושה ואת ההשלכות הרחבות שיש לעבודת ה' בעקבותיה.

שאלת מיהו יהודי

איך פוגשים את ה' לכאורה התשובה פשוטה. בתפילה, בלימוד, בקיום מצוות. אך כאשר

לזכרו של יהושפט-יחזקאל אמיתי
עלם חמודות וירא אלוקים
אוהב תורה ואהוב על כל רואיו

תוכן הגיליון

- דעת א-להים | דבר מערכת 3
- להרחיב גבול הקדושה | רבי מנחם נחום מצ'רנוביל זי"ע . . . 6
- יפאר עניים | הרב אוהד קרקובר 10
- מבט אנושי ומבט א-להי - הילכו יחדיו | הרב דוד טורנר . 16
- ונסו הצללים | אופיר טביב 22
- ואני תפילה | עקיבא קהת 25

שערים

כתב עת לתורת ארץ ישראל
ועבודת ה' המיוחדת בדורנו

עורך: יוסי הלוי

Yosef154@gmail.com

י"ל ע"י ישיבת רועה ישראל - יצהר

רועה לקבל את 'שערים' בדוא"ל?

שלח כעת הודעה - 052-8308499

מעמיקים בשאלה זו, צפות מחשבות מעניינות: הקב"ה נבדל מעולמנו, ואם כן כיצד ניתן לפגוש אותו? יתירה מזו, מה המשמעות של העולם שלנו? האם הקב"ה מתייחס אליו? האם ניתן לומר שהעולם 'אלוקי'?

נו, אז יגיד הקורא שאלו דיונים מופשטים ו'חופרים', ומה הקשר שלהם לחיים?

זהו, שהם מאוד קשורים. נכון שאלו דיונים

זהו בירור עמוק, אך עם זאת זו סוגיה שאי אפשר לוותר עליה ודווקא מפני עומקה היא יסודית מאוד ומשליכה על כל עבודת ה' בארץ ישראל.

עמוקים ומופשטים, שאולי גם לא מתאימים לכל אחד, אך המשמעות של השאלות הללו משליכות על כל צעד ושעל בחיינו. לדוגמא, משמעות האדם. האם חווית הקיום של האדם צריכה להיות נטועה בידיעה שהוא יצור גשמי וחומרי ועל ידי קיום תורה ומצוות מתבטא החלק האלוקי שבו; או שמא מודעותו הגלויה של האדם קשורה תמיד עם הנשמה, ועבודתו לבטא אותה על ידי זיכוכ כל חלקי החיים. ההבדל בין השניים הוא עצום, ונראה שלפי דעת הרב זצ"ל, לכוחות החיים הטבעיים יש פוטנציאל לגלות ולבטא חיים אלוקיים.

כבר פשוט לכל נער שאין מה לריב עם העולם הזה, וכבר הבעש"ט חידש את "התקדשות הכלים" והסתייגה רבות מהתקדשות על ידי פרישות וסיגופים. תורת החסידות הינה ראשית צמיחת גאולתנו' בבשורה שהביאה לעולם - עבודת האהבה והנועם המתאימים לאנשי ארץ ישראל. החסידות טענה שבכל דבר גשמי קיים

ניצוץ אלוקי המחיה אותו, ועל האדם לברר את אותו ניצוץ ולתקן בכך את המציאות הגשמית.

עבודה זו נקראת בחסידות 'העלאת המידות', כפי שכותב בעל המאור עיניים בתורה המובאת אף היא בגיליון זה. בדרך אגב, נראה שיש מחלוקת פנים-חסידיית סביב השאלה, האם עבודה זו שייכת לכל אחד ואחד או שמא רק לצדיקים. על פי דרכנו ניתן לומר שמחלוקת זו שייכת רק בחוץ לארץ, אך בארץ ישראל, עליה נאמר "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ", עבודה זו שייכת לכל אחד ואחד.

מרן הרב קוק זצ"ל הרחיב את חידושה של תנועת החסידות. בעוד שהבעש"ט, המאור עיניים וההולכים בדרכם התעסקו בעיקר בסוגיות פרטיות של העלאת מידות האדם ותאוותיו - הרב קוק מבאר שלכל דבר במציאות יש שאיפה להדבק במקורו האלוקי, וכך יש להתייחס אליו. הרב מלמדנו בכתביו ובאורחות חייו שיסוד זה מקרין על סוגיות רבות - ההסתכלות על הדור ועל השיבה ארצה, על עבודת התשובה ותיקון המידות, על התקשרות האדם לתורה וכמובן על דרך המפגש עם ה' מתוך החיים. כך יש לנתח כל נפילה ותשוקה של האדם ואף של הדור, וממילא כללי המשחק של עבודת תיקון המידות האישי ואף תיקון עולם הכללי משתנים לחלוטין! העולה מכל זה, שעיקר עבודתו של האדם היא להבין ולהכיר שכל טבע החיים שלו משתוקק לבטא את אור ה', ועליו לצחצח ולזכך את אורחות חיים מביטויים שליליים החיצוניים לו כדי שיוכל לבטא את הנשמה האלוקית שבו אף בנטייתו הטבעיות.

יש לך כנפי רוח

במאמר דעת אלוקים מחדש הראי"ה קוק זצ"ל, שלנוכחות האלוקית המתפשטת בעולם יש השלכה רחבה, המשנה את כל ההסתכלות שלנו על המציאות. אנו רגילים לשמוע שבכל דבר בעולם יש נקודה קדושה המחיה אותו. זו

תובנה המשנה חיים כבר בצורת ההסתכלות על העולם, אך מה ההשלכה המעשית לכך?

בעקבות התובנה הזו וביסוסה העמוק במאמר דעת אלוקים, מחדש הרב קוק זצ"ל שיש השלכה מעשית לנוכחות האלוקית בעולם: האמון בעולם ובכליו. הדבקות של האדם בקב"ה אינו רק על ידי כפיית הרצון שלו לקדושה, אלא על ידי ההבנה שחיי אלוקיים ועליו לחשוף זאת במציאות הנגלית. האדם אינו צריך לחפש הרבה אחר משמעות חיצונית לחייו, שהרי חייו אלוקיים, ורק עצם הידיעה הזו יכולה למלא את האדם תחושת סיפוק, שייכות ושמחה.

כך גם בנושא הלאומיות והכלל. התהליכים ההיסטוריים שעובר עם ישראל אינם רק מושגחים בהשגחה אלוקית אלא קדושים

האדם אינו צריך לחפש הרבה אחרי משמעות חיצונית לחייו, שהרי חייו אלוקיים, ורק עצם הידיעה הזו יכולה למלא את האדם תחושת סיפוק, שייכות ושמחה.

בעצמם, ולכן, לאחר בירור המוץ מן התבן, יתגלה שגם כוחות חיים הנראים במבט חיצוני מנגדים לקדושה הם באמת שאיפה לדבקות בה. זהו ההסבר הרעיוני העומד מאחורי משנתו של הרב קוק זצ"ל בנושא הלאומיות והציונות. אנשי היישוב הישן לא הבינו כראוי את עומק חידושו הרוחני, שבעקבותיו תמך (שוב, בהסתייגויות שונות ובבירורים חריפים) במפעלים ציוניים למרות שרובם ככולם לא שמרו תורה ומצוות. ניתן לחשוב שדרכו של הרב קלה יותר לביצועה, שהרי בשונה מהחסידות הדורשת

מאיתנו לחשוב על הקב"ה בכל פינה ופינה, והרב קוק כביכול מאפשר לנו לחיות את חייו הטבעיים כרגיל. זו מחשבת טעות! אמנם עבודת ה' על פי החסידות דורשת לגלות את ה' בכל צעד ושעל, אך דרכו של הרב המלמד לחיות עם החומרות בטבעיות דורשת מהאדם לרומם את עצמו למדרגה גדולה יותר!

עבודת תיקון המידות אינה מתחילה בשדה הקרב, בהתמודדות הנקודתית עם החומר. תיקון המידות מתחיל הרבה לפני, בהכרת האדם את הערך האלוקי שלו, באמון עליו לרכוש לעצמו בעקבות כך ובזיכוכ הלב והנפש לקראת המפגש עם הקב"ה דרך כל דבר במציאות.

יש לך מה להוסיף על המאמרים בשערים?

מזדהה?

או דווקא להפך...

נשמח למאמרי תגובה מאת הקוראים

להרחיב גבול הקדושה

רבי מנחם נחום מצ'רנוביל זי"ע - בעל ספר 'מאור-עיניים'

יש לי תאוות - אבל מה אני עושה עם זה?
מה בין טהרת המידות לקבלת התורה?
כיצד מגדלים את שמו של הקב"ה?

על עבודת העלאת המידות וגילוי שם ה' בעולם

מדות נפולות

להבינ' הענין כי נודע כל הנשמות יש להם אחיזה באותיות התורה כמו שכתבתי במקום אחר, ומי שעוסק בתורה ומקיים מצוותיה כראוי ועובד לה' באמת על פי התורה מעלה הנשמות שיש להם אחיזה בתורה. והנה כמו שיש נשמות נפולין ממדריגתן באומה הישראלית כמו כן נתפזרו כמה וכמה נשמות קדושות בין האומות ואברהם אבינו עליו השלום על ידי שקיים כל התורה כמו שכתוב (בראשית כ"ו, ה') "עקב אשר וגו' מצותי חוקותי ותורותי", ואפילו עירובי תחומין קיים כנודע מאמר רז"ל. ועל ידי זה נתעלו אותן הנשמות שבין העמים שיש להם אחיזה בתורה עם שרשן, ועל ידי שאחזו אברהם בשורש הנשמות שהוא התורה ונתעלה נתעלו על ידו גם כן הנשמות האחוזין בהתורה עם נשמתו, ועל כן נתעורר רוחן לבוא להתגייר אצל אברהם שיורה להם את הדרך שילכו בה.

* רבי מנחם נחום זכה עוד להתקרב לבעש"ט, אך היה בעיקר תלמיד של הרב המגיד ממעזריטש. לאחר פטירת הרב המגיד קבע את מושבו בצ'רנוביל וצדיקים וחסידיים רבים הסתופפו בצילו. נחשב כאחד מאבות החסידות וספרו מאור עיניים הינו ספר מרכזי ויסודי בתורת החסידות. סוגיית 'העלאת המידות' בה עוסקת התורה הזו, אף היא יסודית ביותר ומשקפת את תפיסת עולמה של החסידות ביחס לגשמיות ולעבודת ה' בכלי העולם הזה.
1 פרשת לך-לך ד"ה 'זאת הנפש אשר עשו בחרן'. ההדגשות נוספו על ידי מערכת שערים ואינן במקור.

וזהו "דשעבידו לאורייתא", ששעבדו אותן הנפשות הנפזרים בין העמים לשורשן שהוא התורה כאמור למעלה.

אך להבין ענין הציווי שצויהו המקום לילך מארצו כמו שאמר הכתוב "לך לך ואעשך לגוי גדול גו'", וכי לא היה אפשר לעשותו לגוי גדול ולגדל שמו בארץ מולדתו? כי אין שום מונע לבוא ברוך הוא בכל מקום. אמנם נודע כי השם יתברך מנהיג את העולם על ידי שבעה מדות שהם שבע ימים שהעולם סובב בהם ונקראים ימי עולם וימי הבנין והתחלתן

וזה כל עיקר עבודתנו לטהר המדות שבקרבונו מן הרע ולהעלותן על ידי שהיא עובדתו יתברך, וכל זה על ידי טוב הסתכלותו בעת שיבוא לו איזה אהבה רעה או יראה רעה ח"ו שיסתכל ויחרד ויאמר בלבו: 'הלא זה הוא אהבה נפולה מעולם האהבה אהבת הבורא ברוך הוא ואני צריך להעלותה ואיך אעשה הרעה הזאת להפילה עוד למטה, ואם אני אוהב הדבר הרע הזה שהוא דבר נברא ב"ה ותורתו שבה נבראו כל הנבראים והוא תענוג כל התענוגים'. וכיוצא בשאר המדות, בשעה שנתעורר בקרבו איזה מדת מהמדות אזי יראה ויגור ויחרד להשתמש בשרביטו של מלך מלכו של עולם להקניטו ח"ו ולעשות נגד רצונו ולמרות עיני כבודו יתברך. ואדרבה, בהתעוררות המדה בקרבו אל הרע ודבר חיצוני הוא אז נקל לו לקשר את עצמו עם זאת המדה למעלה בו יתברך שמו מאחר שנתעורר ונפתח פתח המדה ההיא אז ואז מעלה דברים נפולים לשורשם שאין תענוג למעלה גדול מזה שיש להשם יתברך מזה תענוג גדול כנודע כל זה ממה שמבואר אצלנו במקום אחר.

הכנסת אורחים

והנה אברהם אבינו עליו השלום אחז במדת החסד ונקרא 'אברהם אוהבי' כמו שכתוב למעלה, כי התחלת תיקון המדות והנהגתן הוא מחסד, ורצה השם יתברך שירד למדינות העמים ששם היו המדות נפולין מאוד, ובפרט במצרים שהם שטופי זמה כמו שאמר הכתוב "וזרמת סוסים זרמתם". והוצרך אברהם שהוא בעל מדת חסד לילך ולהשפיל את עצמו אל מדריגתן ולהעלות מדת האהבה הנפולה שם כנודע, שאם ירצו להעלות שום אדם צריך להשפיל את עצמו למדריגתו בכדי שיוכל להעלותו. שעל כן היה אברהם מכניס אורחים ומאכילן ומשקה אותן ואחר כך אמר להם לא משלי אתם אוכלים וכו', כי על ידי שהן היו שקועים בתאוות עולם הזה כגון אכילה ושתיה עם המדות שלהם היה אברהם

מקרב את עצמו להם במדריגתן שהוא אכילה ושתיה ועל ידי זה הכניסן תחת כנפי השכינה, שזהו כוונת לשון הכנסת אורחים שעל כן היא גדולה מקבלת פני השכינה כי על ידי זה הוא מקשר דברים נפולין לשרשן שאין תענוג גדול מזה שיש להשם יתברך כאמור למעלה. ועל כן אחר האכילה אמר לא משלי אכלתם והבן.

כי כל עיקר כוונת השם יתברך בגלות מצרים הוא להעלות ניצוצי הקדושה שהיו שם יותר מבשאר העמים כנודע ולתיקון המדות, כי כל עוד שלא נתיקון המדות, כי כל עוד שלא להיות קבלת התורה שהיא דבר ה', כמו שאמר הכתוב (שמות כ', א') "וידבר א-להים את כל הדברים האלה במעמד הר סיני". וזהו וירד מצרימה אנוס על פי הדבור כאמור, לתקן תיקון הנ"ל בכדי שיבואו ישראל לבחינת מדריגת דבור שהוא קבלת התורה, כנודע אצלנו במקום אחר שעיקר נתינת התורה היתה תיקון הדבור שלא ירד יעקב אבינו ע"ה להשתקע כאמור להיות שם ח"ו עמהם בירידתו אלא לגור שם יראה גדולה מבורא ב"ה לבל ישל כמותן ויאשם ח"ו, אלא לתקן המדות בהתחברותו עם אותן אנשים שהן בסוף המדריגה. ועל כן אמר אברהם אל לוט "כי אנשים אחים אנחנו" ובאמת לא היה אלא בן אחיו? אך כוונתו היה על שהיה לוט שטוף בזימה וכמעשה דבנותיו כמו שאמרו רז"ל כל הלהוט אחר עריות מאכילין אותו מבשרו, ואצלו היה אהבה נפולה מעולם האהבה שהוא מדתו של אברהם בגדר גדול וקדוש אלקי, ועל ידי שאהבת לוט הנפולה אף היא יצאה מעיקר אחד עם אהבת אברהם ועל ידי זה רצה להעלותו ולהאחות ולהדבק עמו לעלות לשרשו.

לאחוז בירידה למדריגתן במדת היראה, וליראה מאד מהשם יתברך לבל ישל כמוהם ח"ו בכדי שתהא הירידה צורך העליה.

טהרת המידות - הכנה לתורה

ולזה כיון בעל ההגדה שאומרים בפסח 'זירד מצרימה אנוס על פי הדבור מלמד שלא ירד יעקב להשתקע במצרים אלא לגור שם' שהכוונה היא כאמור למעלה כי כל עיקר כוונת השם יתברך בגלות מצרים הוא להעלות ניצוצי הקדושה שהיו שם יותר מבשאר העמים כנודע ולתיקון המדות, כי כל עוד שלא נתיקון זה לא היה אפשר להיות קבלת התורה שהיא דבר ה', כמו שאמר הכתוב (שמות כ', א') "וידבר א-להים את כל הדברים האלה במעמד הר סיני". וזהו וירד מצרימה אנוס על פי הדבור כאמור, לתקן תיקון הנ"ל בכדי שיבואו ישראל לבחינת מדריגת דבור שהוא קבלת התורה, כנודע אצלנו במקום אחר שעיקר נתינת התורה היתה תיקון הדבור שלא ירד יעקב אבינו ע"ה להשתקע כאמור להיות שם ח"ו עמהם בירידתו אלא לגור שם יראה גדולה מבורא ב"ה לבל ישל כמותן ויאשם ח"ו, אלא לתקן המדות בהתחברותו עם אותן אנשים שהן בסוף המדריגה. ועל כן אמר אברהם אל לוט "כי אנשים אחים אנחנו" ובאמת לא היה אלא בן אחיו? אך כוונתו היה על שהיה לוט שטוף בזימה וכמעשה דבנותיו כמו שאמרו רז"ל כל הלהוט אחר עריות מאכילין אותו מבשרו, ואצלו היה אהבה נפולה מעולם האהבה שהוא מדתו של אברהם בגדר גדול וקדוש אלקי, ועל ידי שאהבת לוט הנפולה אף היא יצאה מעיקר אחד עם אהבת אברהם ועל ידי זה רצה להעלותו ולהאחות ולהדבק עמו לעלות לשרשו.

וזהו שציוהו המקום שילך מארצו ושם יגדל שמו, כאמור למעלה שצריך להשפיל את עצמו ולהתקרב אצל אותן שהיה צריך להעלותן ולהרחיב גבול הקדושה שיתפשט ויתגדל אהבת הבורא ברוך הוא בעולם על ידי עליות אהבות הנפולות לשרשן

שבזה נקרא יותר אוהבו של מקום. וזהו "ואגדלה שמך", שנקראת 'אברהם אוהבי' על ידי ההליכה ההיא שתלך מארצך ותתפרסם אהבתו יתברך גם במדריגות נפולין ונקרא אוהב גדול יותר כמעלה מקודם. וכן ראוי וחוב עלינו לעבוד את ה' בדרך שהלכו בו אבותינו הקדושים, ואנחנו בניהם בעקבותיהם נלך לטהר כל המחשבות מן הרע ואדרבה להשתמש בהן לעבודתו יתברך שמו לבד. כי כל עוד שלא נטהרו המדות לא יזכה עדיין לתורה, דהיינו נתינת התורה במתנה

**וזהו "ואגדלה שמך",
שנקראת 'אברהם אוהבי'
על ידי ההליכה ההיא
שתלך מארצך ותתפרסם
אהבתו יתברך גם
במדריגות נפולין**

מלמעלה, כמו שאנו מברכין בכל יום ברוך אתה ה' נותן התורה, וכמו שאמרו רז"ל בתחלה היה משה רבינו ע"ה לומד התורה ומשכחה עד שניתן לו במתנה. וכן בכל אדם, אף שאי אפשר להגיע למדריגת משה רבינו ע"ה, מכל מקום כל אחד לפי מדרגתו צריך שישגי מדריגת נתינת התורה במתנה מלמעלה כי כל עוד שאין נותנין לו מלמעלה אף שהוא לומד תמיד אינו נקרא בעל תורה כלל ואינו רואה האמת בהתורה.

והנה אודיעך דבר גדול בענין זה, הלא תדע אם אירע באיזה זמן שמרגיש האדם בנפשו שנפל בזמן ההוא ברוע המדות ח"ו, וביחוד אם נפל ברוע האהבה ובפרט תאוות המשגל אפילו בהיתר - ידע נאמנה שרוצין להגביהו למעלה במדריגה עליונה עם המדות המוטבעין בקרבו ולפתוח לבבו לאהבתו יתברך שיזכה לבחינת

נתינת התורה מלמעלה כאמור למעלה. וקודם ההגבהה היא ההשפלה, כמבואר למעלה בענין אברהם אבינו ע"ה שהיה צריך לירידת מצרים להשפיל את עצמו ולהעלותן על ידי שבירידתו לשם היה ירא את ה', כמו שאמר הכתוב "לגור שם". וכמו שכתוב לעיל היפך מהם, שעליהם נאמר "רק אין יראת אלקים במקום הזה" - כן בכל אדם הוא, ועל ידי שנפול למקום האהבה רעה וירא ה' שם בעמדו במדריגה הנ"ל ומתחזק בהתעוררות אהבה רעה לנצח היצר הרע מלעשות רצונו למלאות תאוותו ואוהב באותו התעוררות האהבה להבורא יתברך ברוך הוא כאמור למעלה, ואף אם צריך לקיים העונה האמורה בתורה לא יהא רק לאהבת הבורא יתברך כשאר כל המצוות יציאת ותפילין שלא יהא חילוק ביניהם כלל ושלא יעשה למלאות תאוותו - ואם יעשה כן אזי מתעלה בזה למדריגה גדולה ומעלה בזה כל האהבות נפולין שירד לשם להעלותן לראש הכל לעולם האהבה ועולה בזה למדריגה עליונה. וכמו שכתוב למעלה באברהם, על ידי ירידתו למצרים בזה זכה לגדר "ואגדלה שמך", כך הוא בכל אדם ובכל זמן, ועל ידי זה זוכה לבחינת נתינת התורה כאמור למעלה וכמבואר למעלה בירידת יעקב אבינו עליו למצרים עם השבטים שהיה אנוס על פי הדבור שהיא נתינת התורה לישראל שלא היו ראויין לקבל התורה בלתי ירידה זו כאמור, וכן בכל אדם ובכל זמן.

יפאר ענוים

הרב אוהד קרקובר

רב היישוב וראש הישיבה הגבוהה בכוכב השחר

האם ענווה היא התכחשות לכשרונות שלי?
כיצד שמח האדם בחלקו?
מהי תודעת החיים של בעל ענווה?

על מידת הענווה כפתח לקשר עם ה' וכמקור
לעבודת המידות

פתיחה

אמרו חז"ל:

"לא מרבכם מכלי-העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם, כִּי־אתם המעט מכלי-העמים".² אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני. נתתי גדולה לאברהם - אמר לפני: "ואנכי עפר ואפר",³ למשה ואהרן - אמר: "ונחנו מזה",⁴ לדוד - אמר: "ואנכי תולעת ולא איש".⁵

על כך שהענווה והצניעות הן מידות טובות אין חולק, אלא שבישראל התעלתה הענווה להיות המידה "הטובה מכל המידות הטובות",⁶ ואמרו חז"ל: "ענוה גדולה מכולן".⁷ במידה זו צוינו

* כפי המובן מהפתיחה, ישנם שלושה חלקים למאמר כאשר כאן מתפרסם החלק הראשון בלבד. לקבלת המאמר המלא ניתן לפנות לדוא"ל: ykhyr1@gmail.com
המאמר המלא מוקדש לע"נ מתניה וידברג ז"ל.
1 תלמוד בבלי מסכת חולין דף פט עמוד א.

2 דברים ז, ז.

3 בראשית יח, כז.

4 שמות טז, ז.

5 תהילים כב, ז.

6 על פי איגרת הרמב"ן לבנו, כתבי הרמב"ן א, עמוד שעד.

7 תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ עמוד ב: "דא"ר יהושע בן לוי: ענוה גדולה מכולן, שנאמר: 'רוח ה' א-להים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים', חסידים לא נאמר אלא ענוים, הא למדת שענוה גדולה מכולן".

גדולי אומתנו, אברהם, משה ודוד, כפי שהובא למעלה במדרש. גם ישראל כאומה נקראו בשמה של הענווה, כמו שאומר הפסוק בתהילים: "כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה".⁸
יתרה מזאת, המדרש תולה בענווה את הסיבה לבחירת ה' בישראל עמו, שהם "ממעטים עצמם" לפני הבורא יתברך.

מה עושה את הענווה למידה יסודית ומהותית כל כך?

במדרש שפתחנו בו מוזכרות שלוש דמויות: אברהם, משה ודוד. כל אחת מהדמויות הללו מבטאת ממד בקיומנו הלאומי. אברהם הוא המקור למידות הנפש המיוחדות של כלל ישראל,⁹ משה - שקיבל תורה - המקור לאמת הרוחנית של האומה, ודוד - שהוא יסוד המלכות - מקור התקווה המשיחית של ישראל.

לפי זה נראה שהמדרש בא לציין שלוש בחינות במידת הענווה עצמה.¹⁰

אפשר להקביל את הבחינות הללו לשלושת הרבדים הקיימים באדם: הרובד הנפשי, הרובד הרוחני והרובד הנשמתי. אברהם הוא המקור לענווה כמידה נפשית; משה הוא המקור להכרת הענווה כמידה רוחנית, המהווה תנאי הכרחי להשגת האמת; ודוד, המבטא את המדרגה המשיחית בישראל, הוא הגילוי של ענוות הנשמה, ענווה הממלאת את כל מהות האדם ומחדשת אותו באורה.

במאמר שלפניכם אנסה לעמוד על הבחינות השונות של מידת הענווה בשלושה חלקים.

חלק ראשון: הענווה כבסיס לתורת המוסר הישראלית - ענוותנותו של אברהם.

חלק שני: הענווה כיסוד של תורת ההכרה הישראלית - ענוותנותו של משה.

8 תהילים קמט, ד.

9 אבות ה, יט: "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו [...] עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו".

10 ראה שיחות הרב צבי יהודה קוק על ספר בראשית, בעריכת הרב אבינר, עמוד 152, שביאר כך את מאמר חז"ל.

חלק שלישי: הענווה כשורש לחזון הגאולה של ישראל - ענוותנותו של דוד.
מתוך הדברים אקווה שיתברר בעז"ה, כי הענווה אינה מידה טובה בלבד, אלא היא נוגעת בהשקפת העול והחיים העמוקה ביותר של ייחוד השם, המתייחד בעולם על ידי ישראל עמו.

א. "ואנכי עפר ואפר"

והכי פתח רב מתיבתא, מאן דאיהו זעיר איהו רב, ומאן דאיהו רב איהו זעיר.¹¹

א.

הרמח"ל במסילת ישרים כלל את מידת הענווה בכלל תמצית:

הנה כלל הענווה, היות האדם בלתי מחשיב עצמו משום טעם שיהיה.¹²

אלא שדבריו צריכים ביאור רב. הרי היסוד להצלחה של האדם הוא ההכרה שלו בערך עצמו. מן המפורסמות שאדם המודע לכישרונותיו ולערכו, סיכויו להצליח גדולים בהרבה מסיכויו של מי שאינו מודע לערכו העצמי. הכרת הערך העצמי מולידה את האמון של האדם בעצמו, שהוא המקור ליכולת לקום ולפעול. לכאורה, הענווה פוגעת בנקודת החוזק העמוקה ביותר של האדם! וכי זוהי המידה הטובה מכל המידות הטובות?

גם כשנעיין במקורות נראה שחז"ל זיהו את תחושת הכבוד עם עצם תחושת החיים, עד שהשוו את המלבין פנים לרוצח ואמרו: "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים"¹³ - כי ביטול כבוד הזולת חשוב כביטול חייו. עוד אמרו חז"ל: "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים".¹⁴

11 זוהר פרשת שלח לך דף קטח עמוד א. תרגום על פי המתוק מדבש: "כך פתח ואמר ראש הישיבה [של מעלה]: מי שהוא קטן בעיני עצמו הוא גדול למעלה, ומי שהוא גדול בעיני עצמו הוא קטן ושפל למעלה".

12 מסילת ישרים כב.

13 תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נח עמוד ב.

14 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג עמוד ב.

ואם נכונים הדברים לגבי כבוד הזולת, מדוע אינם נכונים ביחס של האדם לכבוד עצמו? עוד יש מקום לשאול, הרי המודעות לערך העצמי של האדם שייכת לכאורה ליכולת ההכרה וההבחנה באמת. אם כן, כיצד מצפים מאדם, שה' חנן אותו בכישרונות, להתכחש אליהם? האם הונאה והתכחשות עצמית, למעלות תיחשבנה? נראה שלא ייתכן לבאר את הענווה רק כפחיתות כבוד וחוסר החשבה עצמית, וראיה לדבר, שחז"ל ייחסו לקב"ה בעצמו את מידת הענווה.

וכך אמרו חז"ל:¹⁵

אמר ר' יוחנן: כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים. כתוב בתורה - "כי ה' א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדני האדנים", וכתוב בתריה: "עשה משפט יתום ואלמנה".¹⁶ שנוי בנביאים - "כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש" וגו', וכתוב בתריה: "ואת דכא ושפל רוח".¹⁷ משולש בכתובים - דכתיב: "סלו לרכב בערבות ביה שמו", וכתוב בתריה: "אבי יתומים ודין אלמנות".¹⁸

האם שייך לדבר כלפי מעלה על פחיתות כבוד וחוסר החשבה עצמית?

כמו כן, מצינו באחד האמוראים בתלמוד, שנראה כי התגאה בענווה שלו. וכך אומרת הגמרא:

משמת רבי - בטלה ענווה ויראת חטא. אמר ליה רב יוסף לתנא: לא תיתני ענוה, דאיכא אנא.¹⁹

והדברים תמוהים - האין כאן סתירה פנימית? האם בעצם האמירה של רב יוסף על עצמו שהוא עניו, לא הפקיע עצמו מכלל הענווים?

15 תלמוד בבלי מסכת מגילה דף לא עמוד א.

16 דברים י, יז-יח.

17 ישעיהו נז, טו.

18 תהילים סח, ה-ו.

19 תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט עמוד ב. תרגום: אמר לו רב יוסף: אל תשנה במשנה שבעלה הענווה, מכיוון שאני קיים.

// התחושה הקיומית של הזעירות והגבוליות היא תחושה קשה. עובדה זו דוחפת את האדם לחפש אישור חיצוני לחשיבותו ולשלמותו, ובמילים אחרות - דוחפת אותו לרדוף אחרי הכבוד.

על כורחנו חייבים אנו לומר, שהענווה אינה ביטול תחושת הערך של האדם, אלא טיהור ובידור שלה; לא השפלת הכבוד, אלא הבניין הנכון של תודעת הכבוד.

ב.

תחושת החשיבות של החיים היא תחושת אמת. מקור החיים הוא ה' יתברך, וממילא חיים הנובעים ממקור עליון כל כך חשובים הם מאוד, ותחושה של חשיבות שוכנת באופן אימננטי בקרבם. אלא שעם תחושת החשיבות שמשדר הקיום לאדם, ככל שההכרה של האדם מתרחבת הוא נהיה מודע יותר ויותר לגבוליותו ולזעירותו ביחס לכל המרחב שסביבו.

לדוגמה, אדם יכול להרגיש מכובד בגלל חוכמתו, אבל כשנפקחות עיניו רואה הוא שהוא אומנם חכם, אך ישנם עוד אנשים חכמים כמותו, וישנם אף חכמים ממנו, ואם כן ממה נובעים ייחודו ומעלתו?

התחושה הקיומית של הזעירות והגבוליות היא תחושה קשה, המאיימת תמיד למוטט באדם את תודעת החשיבות שלו, ומכיוון שתחושת החשיבות מזוהה עם עצם תחושת הקיום, האדם אינו יכול לאפשר לזה לקרות. עובדה זו דוחפת את האדם לחפש אישור חיצוני לחשיבותו ולשלמותו, ובמילים אחרות - דוחפת אותו

לרדוף אחרי הכבוד.

אלא שקבלת אישור כזה מהסביבה אינה פעולה פשוטה כלל ועיקר, והיא מחייבת את האדם לעסוק באופן תמידי בבניין התדמית שלו בעיני הזולת. דא עקא, שבניין התדמית אינו מיוסד רק על אדני האמת והיושר, ולרוב הוא כרוך בשקרים ובהסתרה - שקרים של הגזמה במעלות האישיות והסתרה באמצעות חיפוי על החסרונות.

מכיוון שתודעת הכבוד נסמכת על תדמית דמיונית של הגזמה ושקר, היא עשויה להתמוטט בכל רגע. העובדה הזאת מכניסה את האדם לפחד קיומי מתמיד, פחד מפני חשיפת הסוד וגילוי האמת בדבר חסרונותיו. הצורך הבלתי פוסק של האדם לשמר את תדמיתו מכלה את כוחותיו ומרחיק אותו עוד ועוד מהחיבור אל מי שהוא באמת.

אומלל הוא האדם מבקש הכבוד; אין אביון ממנו, שהרי לא ממון הוא מבקש מהזולת, כי אם את עצם הערך לחייו. בזה נהיה בעל הגאווה עבד נרצע לרבים, שבהם תלויים חייו.

כמו כן, האדם אינו נמצא לבדו במרחב מבקשי הכבוד. מכיוון שהכבוד הוא יחסי, כבוד של אדם אחד מהווה השפלה לאדם אחר. כל מעלה שמוצא האדם בחברו מאיימת על תודעת שלמותו, וכך מתפתחת לה מלחמה חברתית חסרת רחמים. מלחמה זו היא אחד הגורמים הכי יסודיים בדינמיקה העצובה של החיים האנושיים, שביסודם עומדות הקנאה והתחרות. וכאן נשאלת השאלה: מדוע לא ישמח האדם בחלקו? מה גורם לו לבקש לעצמו חשיבות עצמית מופרזת, ולמה לא תנוח דעתו בעובדת זעירותו, באמת של היותו חלקי ומוגבל?

התשובה לשאלה זו היא שהאדם תובע את חשיבותו בצדק, ובקשתו אינה מופרזת כלל ועיקר. חשוב הוא האדם ויקר לאין קץ, שהרי בצלם אלוהים נברא, וכל גדולה שביקש אכן ראויה לו. כישלון הגאווה אינו נתון בעצם

בקשת החשיבות, אלא בזיהוי מוטעה של המקור שלה. הגאווה מבקשת למצוא את ערך האדם בפרטיות המוגבלת שלו ובהצלחותיה, אך דבר זה לא יעלה בידה. לא בפרטיותו של האדם יימצא ערכו, שהרי גם אם יצליח וישתלם, לעולם לא יהיה יותר מגרגר קטן מול מרחבי אין סוף הסובבים אותו, ובתור כזה הוא בטל לגמרי.

//

ככל שאדם מנפח את ערך פרטיותו כך הוא מאבד את ערכו - "ומאן דאיהו רב איהו זעיר", וככל שהוא מנמיך את עצמו ומקטין את ערכו כך הוא מתמלא ערך מהמקור הכללי, מהמקור האלוהי - "מאן דאיהו זעיר איהו רב".

הגאווה משולה לשכרות, כמו שאומר הפסוק: "הוי עטרת גאות שכורי אפרים".²⁰ היא מנסה לנפח את הגרגריות של האדם, על מנת להסיח את דעתו מאפסיותו ומחלקיות קיומו.

אלא שערכו של האדם מצוי דווקא באותה הנקודה שהגאווה מנסה להשכיח ממנו. ערכו של האדם הוא בהכרתו את עצמו בתור "חלק", חלק מעולמו של יוצר כול, ובתור כזה באמת אין קץ לערכו ולחשיבותו.

ענווה היא ייחוס הערך והחשיבות של החיים למקור האלוהי, המקור שממנו שופעים החיים לאדם. ההקטנה שמקטינה הענווה את ערך

20 ישעיהו כח, א. וראה בספר מצוות קטן מצווה כב: "שאלו לחכם מהו הגאווה. אמר להם: שטות שאין בעליה מכיר בה".

האדם בעיני עצמו, היא השחרור מהחשיבות הפרטית המדומה וההתמלאות בחשיבות של אמת.

ככל שאדם מגפת את ערך פרטיותו כך הוא מאבד את ערכו - "ומאן דאיהו רב איהו זעיר", וככל שהוא מנמיך את עצמו ומקטין את ערכו כך הוא מתמלא ערך מהמקור הכללי, מהמקור האלוהי - "מאן דאיהו זעיר איהו רב".

א.

אור החשיבות העדין המאיר תמיד על בעלי הענווה נבדל ושונה במהותו מהחשיבות הגאוותנית. חשיבותו של בעל הענווה אינה ניזונה מיחס הסביבה אליו, וממילא אינה מותנית בה. חשיבותו נובעת מדבר אחד בלבד, מהאמת, מהיותו יציר כפיו של הקב"ה, ואת זה לא יוכל איש לקחת ממנו. העובדה הזו משחררת אותו מהשעבוד הפנימי לבשר ודם ומקנה לו חופש אישיותי מופלא.

כמו כן, החשיבות המאירה על בעלי הענווה אינה צוררת ואינה מתחרה עם חשיבותה של שום ברייה אחרת הסובבת אותם, שהרי האור המאיר על בעלי הענווה אינו נובע מחשיבותם הפרטית, אלא מהערך של כל ההוויה, אשר בעומק ליבם הם מרגישים את הזכות להיות חלק ממנה. ממילא תחושת הכבוד המאירה בהם מתפשטת אל כל הסובב אותם וממלאת את הכול כבוד. ישנו חן מיוחד לבעלי הענווה.²¹ הנוכחות שלהם אינה מאיימת על שום אדם, מכיוון שכבודם בא ממקור עליון, ממקור שאין בו קנאה ותחרות - מכבודו של יוצר הכול.

גם המפגש עם חסרונות ועם מגבלות אישיות אינו שובר את בעל הענווה, אינו מפיל אותו ואינו פוגם בתחושת החשיבות שלו. אין לבעל הענווה כל צורך להסתיר את חסרונותיו ולהתכחש להם. בעל הענווה יודע שהוא רק חלק, שהרי

זהו מקור חשיבותו וערכו, וחסרונותיו אינם בעיות המאיימות על שלמותו המדומה, אלא אתגרים הנותנים לחייו מקום וערך.

//

גם המפגש עם חסרונות ועם מגבלות אישיות אינו שובר את בעל הענווה, אינו מפיל אותו ואינו פוגם בתחושת החשיבות שלו. בעל הענווה יודע שהוא רק חלק, שהרי זהו מקור חשיבותו וערכו, וחסרונותיו אינם בעיות המאיימות על שלמותו המדומה, אלא אתגרים הנותנים לחייו מקום וערך.

תודעת החלקיות היא הפותחת את בעל הענווה להתחבר אל הזולת חיבור של אמת, שהרי "כשאני לעצמי מה אני".²² יודע הוא, בעל הענווה, שהשלמות אינה נמצאת בשום נברא מצד עצמו, שלם ככל שיהיה. רק דרך ההתחברות של הנפשות השונות אפשר לזכות להשתייך אל השלמות, וממילא נעשה הקשר החברתי שער להתעלות ולהשתלמות המוסרית. כמו כן, אצל בעל הענווה החסרונות אינם סיבה לתסכול. אדרבה, חסרונותיו הם "שדה העבודה" שניתן לו בתוך המרחב האלוהי, ובלעדיהם אין לו כל תפקיד, וממילא אין ערך לחייו.

²² אבות א, יד.

בעלי הענווה חיים בתודעה כפולה. הכרת הערך ותחושת השפלות משמשות בהם גם יחד - הכרת הערך של היותם בנים לה' אלוהיהם, שנטע בהם כוחות נפלאים כל כך; ושפלות הנובעת מתוך ההכרה שעוד דרך ארוכה נכונה לפניהם, עד שיוציאו את כל הטמון בהם מן הכוח אל הפועל.

העובדה שבתודעת הענווה הכרת החסרונות אינה מאיימת על ערכו הפנימי של האדם מאפשרת לבעל הענווה לעמוד מול חסרונותיו בלא ניסיונות הדחקה וטיוח, וממילא נפתחים לפניו חיים של השתנות והתעלות.

ד.

ככל שתודעת הענווה מתעמקת בליבו של האדם, נוצרת באישיותו "מהפכה קופרניקאית", מהפכה המחדשת אותו ובוראת אותו מחדש. עד זמנו של קופרניקוס חשבו בני אדם שהשמש וכל כוכבי הלכת מסתובבים סביב כדור הארץ. קופרניקוס גילה שלא כך הם פני הדברים. השמש היא הנמצאת במרכז, ושאר כוכבי הלכת סובבים סביבה.

גם האדם, בתחושתו הטבעית הראשונית, חש את עצמו מרכז, וממילא רואה הוא בכל הסובבים אותו משרתים המשמשים לקיומו הפרטי. גם האמת והערכים יכולים להיתפס כשרתים שתפקידם למלא את קיום האדם בתחושת ערך ומשמעות.

הענווה מחוללת באדם מהפכה, מהפכה המשחררת אותו מהאגוצנטריות של הקיום שלו. באמצעותה נודע לאדם שלא הוא העומד במרכז, אלא האמת האלוהית, שרק מכוחה ניתנים ערך וחיים לכול. וכמו ענף, שכל שהוא משתרש בגופו של האילן הוא צומח ומתעצם, כך ככל שהחיבור והביטול הפנימי לאור האמת מתעמק, הולך האדם ומתגדל.

פתחנו את המאמר בדברי הרמח"ל במסילת ישרים, שגדר הענווה הוא "היות האדם בלתי

מחשיב עצמו משום טעם שיהיה".²³ אלא שבסוף אותו הפרק עצמו אומר הרמח"ל דברים הנראים לכאורה הפוכים.

וכך אומר הרמח"ל:

וכמו שהבזיון הוא דבר מתיחס אל הרשעים, כדבר הכתוב שזכרנו, בבוא רשע בא גם בוז, כן הכבוד מתיחס אל הצדיקים, כי הכבוד שוכן עמיהם ואינו מתפרש מהם, ואומר: "ונגד זקניו כבוד".²⁴

על כורחנו צריכים אנו לומר, שחוסר ההחשבה שהרמח"ל מדבר עליה בתחילת הפרק הוא חוסר ההחשבה של האדם מצד עצמו, מצד נפרדותו. אבל מיד כשהאדם מתנקה מהכבוד המדומה מתמלא הוא בכבוד אמיתי, כי הענווה היא שורש הכבוד, כבוד האמת, כבוד שאינו פורש מבעלי הענווה אף לא לרגע.

בתור דוגמה לבעל ענווה המדרש מביא את אברהם אבינו. אברהם עמד לפני בוראו ואמר מתוך שפלות: "ואנכי עפר ואפר".²⁵ אלא שדווקא במעמד הזה אברהם מופיע לפנינו בשיא עוצמתו, בשעה שהוא עומד ואומר כלפי מעלה: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט",²⁶ ובאומץ לב מבקש לזכות את בניו של המקום. ללמדנו, שהענווה אינה מקור לרפיסות וחולשה, אלא אדרבה, היא מקור לעוז וגבורה. עפר הענווה אינו כוח משפיל, אלא כוח מצמיח.

וכך אומר המהר"ל מפראג:

כי אברהם היה התחלה אל העולם, ולכן היה האב הראשון, לכך היה מחשב עצמו עפר ואפר, שהעפר הוא התחלה אל הכל.²⁷

²³ מסילת ישרים פרק כב.

²⁴ ישעיהו נד, כג.

²⁵ בראשית יח, כז.

²⁶ שם, פסוק כה.

²⁷ נתיבות עולם, נתיב הענווה, פרק ב.

²¹ על פי משלי א, לד.

מבט אנושי ומבט אֵלֵהי - הילכו יחדיו

הרב דוד טורנר - ראש בית המדרש הקהילתי בגבעת שמואל

כיצד פוגשים את האין סוף?
אלו משקפיים יש להרכיב?
מה מקור חיות העולם?

על המפגש עם הקב"ה דרך התגלותו בעולם הזה

בשורות הפותחות את דעת אֵלֵהים כותב הרב כעין הקדמה הנותן גם פתח חשוב ללימוד המאמר.

כל חזיון, בין מוחשי בין שכלי, הבא להתיצב במצב של פגישה יחושית, אצל כל חש, וכל משכיל, מיד הוא מעורר רגש או מחשבה, שהיא כפולה, אחת שהיא שתיים, מצד עצמו של החזיון ומצד תאריו המתחשים אל הנושא העסקן באותם הדברים.

כל חזיון, תופעה עימה האדם נפגש, בין שהיא זה מפגש מוחשי - תופעה אותה פוגשים באמצעות אחד מן החושים, וכן תפיסתנו תופעות במדעי הטבע - בין מפגש שכלי - תפיסת חזיונות מופשטים כגון מדעי הרוח, המוסר וכדומה - הבא להתיצב במצב של פגישה יחושית כשהתופעה באה למפגש יחסי עם כל אדם חש, כשמדובר בתופעה מוחשית, וכל משכיל, כשמדובר בתופעה שכלית.

כל תופעה וחזיון מיד הוא מעורר רגש או מחשבה שהיא כפולה, אחת שהיא שתיים מצד

* המובא להלן הינו הפרק הראשון מתוך החוברת 'דעת אלקים - פירוש וביאור מאת הרב דוד טורנר' המבארת את הפסקה הראשונה במאמר דעת אלקים. החוברת הוצאה על ידי ישיבת מעלה אליהו. ניתן להזמין את החוברת (87 עמודים) באתר ישיבת מעלה אליהו.

עצמו של החזיון ומצד תאריו המתחשים אל הנושא העסקן באותם הדברים. יש לאבחן בכל תופעה בין שני ממדים: האובייקטיבי - הדבר כפי שהוא, והסובייקטיבי - הדבר כפי שהאדם פוגש אותו, כיצד מתוארת התופעה ביחסו של האדם אליה.

הרב פותח בהצגה כללית של "תורת ההכרה" - אופן תפיסת האדם את המציאות - הלקוחה לכאורה מעולם החול. בקריאה פשוטה של המשפט בו פתח הרב נראה כי הוא איננו שייך דווקא אל סוגיות קודש אלא לכל מפגש עם כל תופעה בחיים, דבר המנוגד לכאורה לכותרת המאמר שהיא 'דעת אֵלֵהים'.

האבחנה בין עצמו של החזיון ובין תאריו המתחשים לקוחה לכאורה מתורת ההכרה של צמנואל קאנט שהתפתחה והתבררה בפילוסופיה של העת החדשה. בהשקפה ראשונה נראה כי כיוון שתפיסה זו באה ממבט בריא ופשוט על העולם היא יכולה להילמד כפי שנוסחה בידי המתקנים שבאומות העולם.

עם זאת נקדים ונציין כי באגרות הראיה א איגרת מד כותב הרב שלא הייתה כוונתו במאמר דעת אֵלֵהים לשוב אל דברי קאנט. הרב עושה כאן שימוש בסגנון המתודי של קאנט רק בתור משל כדי להעביר מסר ישראלי מקורי וקדוש. ביקורתו של הרב על דברי קאנט והמטרה לשמה הוא משתמש בהם יבוארו בהמשך.

המתודה הקנטיאנית

להבנת חידושו של הרב וביקורתו על קאנט יש להקדים תחילה רקע היסטורי-פילוסופי.¹

קאנט קבע כי אין זה משנה כיצד קיימת המציאות בצורתה האובייקטיבית, לא בכך

1 אין בדברינו לקמן פירוש מלא או מוחלט של משנת קאנט אשר לה פירושים רבים ושונים. מה שיוצג לקמן הינה אפשרות פרשנית אחת, שהיא המתודה הסגנונית בה משתמש הרב במאמרו. עניינו כאן הוא בביאור דברי מרן הרב קוק זצ"ל ולא בביאור דברי קאנט.

עלינו לעסוק. לדידו, עיסוקו של האדם צריך להיות נתון בקליטתו הסובייקטיבית את העולם שסביבו ובמערכת החושים וההכרה שלו הסופגים את המציאות ומתרגמים אותה. למשל, מבחינה מדעית טהורה חומר אינו רציף. שולחן המונח לפנינו אינו אלא אוסף אטומים הנעים במהירות. מכל מקום, מבחינה סובייקטיבית האדם מתייחס אל השולחן כאל לוח עץ קשיח ואינו נמנע מלהניח עליו חפצים כבדים ככל שיהיו. כך גם על האדם להתמקד באופן בו הדברים נתפסים בעיניו ולא בקיומם ה"אמיתי" והמופשט.² כך הקים קאנט את "הממלכה הסובייקטיבית" - "ממלכת האדם", ועשה אותה לדבר העיקרי.³

2 המשל אותו הבאנו דורש הפשטה. אין הכוונה לומר שעל המדען להתייחס לשולחן באופן רציף. גם הראיה של השולחן כאוסף אטומים שנע במהירות היא תפיסה סובייקטיבית, כלומר כך האדם בכלי מחקרו תופס את הדברים. אך כשם שעבור מי שמתחיל לא דרך עדשת המיקרוסקופ אלא דרך עין בלתי מזויינת השולחן הוא רציף "סובייקטיבית" ו"נע" אובייקטיבית ועם זאת אל לא למתבונן להימנע מהנחת דברים על השולחן מפני האובייקטיבית, כך - לימד קאנט - יש להתבונן על כל דבר ודבר.

3 עמנואל קאנט חי לפני כמאתיים חמישים שנה בגרמניה, ונחשב לאחד מגדולי הפילוסופים של העת החדשה. את ראשיתה של העת החדשה נהוג לציין לפני כארבע מאות חמישים שנה ב"המהפכה הקופרניקאית". עד סוף ימי הביניים הייתה הפילוסופיה היוונית שלטת ובעיקר זו של אפלטון ואריסטו. על יסוד פילוסופיה זו נבנו והתעצבו התפיסות המדעיות, הרוחניות והתרבותיות. עד העת החדשה מקובל היה לחשוב כי כדור הארץ עומד במרכז וכל גרמי השמים נעים סביבו. אולם ניקולס קופרניקוס וגלילאו גליליי הוכיחו בעבודתם כי השמש היא העומדת במרכז וכדור הארץ הינו כוכב לכת דינאמי החג סביבה. תיאוריה זו חוללה "רעידת אדמה", כביכול - הארץ החלה לנוע. אך גדולה מזו הפיזית היא רעידת האדמה הרוחנית שהתרחשה. התערערו תפיסות אנושיות שנחשבו לנכונות במשך אלפי שנים מתוקף המבט האנושי הפשוט. לפתע גילו בני האדם כי דברים וודאיים כמו "השמש זורחת" אינם אלא אשליה אופטית בעוד שלמעשה השמש היא הקבועה ואנו "זורחים" לעומתה. האקסיומות האריסטוטליות החלו להתפורר ולכל "אמת" מדעית נתווסף סימן שאלה.

כתוצאה מכך התעוררו ספיקות קיומיים אודות עצם קליטתנו את המציאות הקיימת סביבנו. מי אמר שכל מה שאנו רואים, תופסים ומגדירים הוא נכון. החלו להתעורר שאלות נוקבות שהציב העולם אל מול עצמו. שאלות שהלכו והתעצמו עד לכדי הטלת ספק בדברים הנתפסים באופן מוחשי בעיני האדם ואף בעצם הקיום

דעת אלקים

ביאור מאת הרב דוד טורנר

במאמר דעת א-להים מברר הרב את יסוד הגישה לקשר לדבקות בד'. עם שיבת עם ישראל לארצו ותחייתו הלאומית חוזרת מידת המלכות - השכינה - להופיע בעולם והרב מבאר את המהפכה בדעת א-להים שצריכה לבוא כתוצאה מכך. בירור זה הוא שורש חידושיו המרכזיים של הרב בכתביו השונים

מכון תורת אברהם

להזמנות:

ישיבת מעלה אליהו G

קאנט הדגיש כי בכל תופעה, הן פיזית והן רוחנית, קיימת האבחנה בין התופעה האובייקטיבית ובין ההתקבלות הסובייקטיבית האנושית, אשר לדעת קאנט אינה מהווה מגרעת כל שהיא כלל ועיקר.

//

הקב"ה מתגלה אלינו דרך העולם ועל כן מפגש עם העולם הוא מפגש עם ריבונו של עולם. כאשר אדם נפגש עם שולחן, כסא, אבא, רעיון רוחני מסוים וכן עם כל חזיון שבעולם הרי הוא נפגש עם הקב"ה.

דעת א-להים - דעת הכל

כך ניתן היה להבין כי זוהי כוונת הרב באומר שכל חזיון מתראה באופן כפול. אם כן, עצמו של החזיון הינו הדבר כפי שהוא "מחוץ למערה", בעולם האובייקטיבי, אליבא דאמת; תארו המתניחים אל הנושא העסקן באותם הדברים הם האופן בו הוא נקלט בהכרתנו, ב"ממלכת האדם". כביכול זהו משל הנלקח ממבט בריא על העולם - בכחינת "חכמה בגוים תאמין" (איכה רבה ב יג) - מבט המלמד אותנו מהו האופן בו האדם מתבונן על אירועים ותופעות המתרחשות סביבו וכיצד הוא קובע את יחסו אליהם.

אולם, בהמשך נראה כי הרב משתמש בדבריו של קאנט כמשל וכלי הסברה גרידא בעוד כוונתו היא לסוגיות עמוקות בדעת א-להים אשר יונקות מרזי עולם.

הרי מתבקש היה שכעבור מספר משפטים יסביר הרב כי עד כה הוא דיבר במשל השייך

בדבריו שחרר קאנט את המדענים מהעיסוק בשאלה כיצד הדברים באמת, והחזיר להם את הביטחון לחקור את התופעות ולנסח חוקים לגבי האופן בו אנו קולטים את המציאות. מעתה הפך המדע מספקולטיבי לאמפירי, ניסיוני. אין התיימרות לעסוק במופלא מאתנו, בקומות מוחלטות של המציאות, אלא רק בממלכת התופעות.

עם זאת קאנט לא כפר בקיומה של מציאות אובייקטיבית. אדרבא, לשיטתו אנו יכולים לטעון בוודאות שישנה מציאות אובייקטיבית העומדת מאחורי התופעה המתראה אלינו, אך לעולם לא נוכל לדעת מה היא. קביעה זו מתחייבת בין היתר מכך שכאשר אני עומד בחדר ומסתכל לכיוון מסוים אני רואה שולחן כחול, מסתכל לכיוון אחר ורואה חולצה לבנה וכן הלאה; כיוון שמערכת החושים קולטת דברים שונים בפנותה למקומות שונים, הרי שישנן ישויות אובייקטיביות שונות הגורמות למערכת ההכרה האנושית חוויה אחרת בקליטה של דברים שונים. משל לאדם היושב במערה ומזהה באמצעות גלאים תנועות המתרחשות מעל פני השטח. מובן שכל תנועה אותה מזהה הגלאי מעידה על תנועה אמיתית המתרחשת מחוץ למערה, אף שמי שבתוכה לא יכול לדעת מה נע למעלה ואיזה תנועה התרחשה בדיוק.⁴ כמו בעולם המוחשי כך גם בעולם הרוחני. כלומר, כל ידיעה רוחנית מתורגמת מיד אל כלי ההכרה האנושיים הסובייקטיביים ואין האדם יודע את העניין הרוחני האובייקטיבי כפי שהוא. דברי קאנט אלו הם בגדר של מדע חול חשוב אך יש להבדיל בין החול ובין הקודש.

האנושי. הספקנות גם שמטה את הקרקע המוצקה מתחת רגלי העולם המדעי והפילוסופי, והביאה אותו למבוכה גדולה. על רקע משבר זה צמחה הגותו של קאנט שהשיבה את ספינת האנושות אל חוף מבטחים.

4 משל זה באופן שונה מעט מובא כבר אצל אפלטון.

לעולם הטבע וההגות, וכעת הוא עובר אל הנמשל ומבאר כי "כשם שכך הדברים בטבע כך גם בדעת אֱלֹהִים". אך אין אנו מוצאים בדבריו מעבר כזה. אין שלב בו עוברים לדבר על הנמשל בצורה ישירה וברורה. דבר זה מורה על כך שאין מדובר כאן על משל ונמשל קלאסיים. זהו קושי מכוון שיש בו אמירה יסודית וחשובה להבנת המאמר - דעת אֱלֹהִים היא דעת הכל. המפגשים שלנו, מפגשי החיים, הם סוגיה יסודית אחת: "דעת אֱלֹהִים".

הבורא מתגלה דרך הבריאה

הקב"ה מתגלה אלינו דרך העולם ועל כן מפגש עם העולם הוא מפגש עם ריבוננו של עולם. כאשר אדם נפגש עם שולחן, כסא, אבא, רעיון רוחני מסוים וכן עם כל חזיון שבעולם הרי הוא נפגש עם הקב"ה. החזיון הנגלה אלינו הוא האופן בו רואה האדם את הדברים, הצד הסובייקטיבי. אך הצד האובייקטיבי והשורשי שבאמת קיים בפנימיותו הוא החיות האֱלֹהִית העומדת בשורש כל דבר: "וְאֵתָהּ מְחַיֶּה אֶת פְּלִים". אם כן, עצמו של החזיון הוא הקב"ה.

כותב האדמו"ר הזקן מחב"ד: "הנה כתיב 'לְעוֹלָם ד' דְּבַרְךָ נִצָּב בְּשָׁמַיִם' ופירש הבעש"ט ז"ל כי דברך שאמרת 'הִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם' וגו' תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם בתוך רקיע השמים ומלוכשות בתוך כל הרקיעים לעולם להחיותם כדכתיב 'וְדָבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם' ודבריו חיים וקיימים לעד" (תניא שער היחוד והאמונה א).

דברים אלו מלמדים אותנו יסוד חשוב מאוד. כל התבוננות, על כל דבר בעולם, צריכה לכלול את התופעה שרואה האדם וכד בכד לכסוף לעמוד על מה שמסותר בשורשה. נמצא אם כן ששורש השורשים העומד ביסוד הכל הוא דעת אֱלֹהִים. דעת אֱלֹהִים היא דעת המציאות כולה. ההתבוננות המעמיקה והפנימית אל יסוד המציאות.

דעת אֱלֹהִים - נקודת המבט על העולם

דעת אֱלֹהִים היא דעת המציאות. כיוון שד' הוא שורש המציאות, הצד האובייקטיבי שלה, לכן כל התבוננות במציאות קשורה באופן אמיתי בשאלה כיצד האדם מתבונן בקב"ה. ננסה להבהיר את הדברים באמצעות משל. אדם המרכיב משקפיים עם עדשות ירוקות רואה את כל העולם בצבע ירוק, וכן אם ירכיב משקפיים קעורות או קמורות יראה את כל מה שסביבו בהתאם. הנמשל הוא האופן בו מתייחס האדם לקב"ה. הסתכלות זו מעצבת את עדשות המשקפיים העל-מודעים בהם האדם מסתכל על החיים והמציאות.

אם ציור האֱלֹהִים בנפש האדם יהיה טהור ומזוכך, יצָבֵעַ עולמו הסובייקטיבי בצבע הנכון והגדול הזה.

נמצא כי השאלה "מי זה הקב"ה" אינה שאלה פילוסופית עקרה ומנותקת, אלא שאלה המבררת באיזו גישה ובאילו משקפיים אדם בוחן את המציאות.

כאשר אופן התבוננות האדם על הקב"ה ועל המציאות הוא נכון אזי חיינו מתמלאים באור אֱלֹהִים. אולם, אם קיימת חלילה שנאה, קנאה או תחושת זרות כלפי הקב"ה, הרי אלו יקרינו על כל רבדי החיים ביחסי האדם אל הוריו, ילדיו, חבריו וכל המציאות הסובבת אותו.

כך כותב הרב במאמר "יסורים ממרקים (אורות זרעונים עמוד קכד): כל סבוכי הדעות שבבני אדם וכל הסתירות הפנימיות שכל יחיד סובל בדעותיו באים רק

מפני הערפלים המצויים במחשבה על דבר המושג האֱלֹהִי, שהוא ים שאין לו סוף וכל המחשבות כולן, בין המעשיות ובין העיוניות,⁵ ממנו הן נובעות ואליה הן שבות.

הרב מבאר כי מציאות של מבוכות וסיבוכים בדעותיו הרוחניות של האדם משפיעות על החיים הממשיים. גם מערכות יחסים של האדם - בינו לבין עצמו, בינו לבין משפחתו ובינו לבין החברה - עלולות להיות מלאות סיבוכים וסתירות פנימיות המתפתחים לכדי סבל גדול. הסיבוכים והסבל הכרוך בהם באים רק מפני הערפלים המצויים במחשבה על דבר המושג האֱלֹהִי. על כן למרות שהבעייתיות הגלויה היא במערכות היחסים הממשיות, הרי שבצורה עמוקה ופנימית המשברים נובעים מהשאלה היסודית אודות היחסים בין האדם לבין אֱלֹהִים. שורש כל אלו הוא האופן בו האדם מברר ומבין את המושג האֱלֹהִי. אם סוגיית דעת אֱלֹהִים מיושבת אצלו באופן נכון ובהיר, ממילא הוא פוגש בצורה נכונה את כל קשריו ויחסיו אל סביבתו. לעומת זאת אם יהיו 'ערפלים במחשבה על דבר המושג האֱלֹהִי' אזי כל החיים כולם יתמלאו בערפלים הללו.⁶

הרב מלמד שבאופן סמוי, בעל-מודע, האדם עומד תמיד אל מול ד'. בהתאם לעמידתו מול ד' כך יפגוש ויפרש כל תופעה במציאות. אם ציור האֱלֹהִים בנפש האדם יהיה טהור ומזוכך, יצָבֵעַ עולמו הסובייקטיבי בצבע הנכון והגדול הזה. ואם יהיה ציורו עגום ונפול, כל דבר במציאות יראה לו מלא תוגה, כעס, מרירות, תסבוכת

5 נראה כי מילים אלו מקבילות אל המילים "בין מוחשי, בין שכלי" בפתחת מאמרנו.

6 לדוגמא, אדם שמצייר את אֱלֹהִים כאל עריץ ששולט בכח על בני אדם ומכריח אותם להיכנע בפני גזרותיו באמצעות הפחדות ועונשים הרי שהוא תופס את המציאות ככוחנית. הוא רואה אתה כל דבר בעולם כעריץ ואכזרי. הוא יסתכל גם על הוריו כעריצים, יבין את הזוגיות שלו כמאבק כח ושליטה ויעצב לעצמו ציור לפיו הצלחה בחיים פירושה שליטה וכוח. סוגיה זו תבאר יותר בהמשך המאמר במסגרת ההתייחסות לדתות ולשיטות פילוסופיות שונות.

ופירויות, כיוון שהחיישנים דרכם הוא מתבונן על ד' הם החיישנים דרכם הוא מתבונן על העולם.

דברים אלו לא בקאנט מקורם. קאנט לא ידע לומר שמבטו של האדם על הקב"ה הוא הוא מבטו על המציאות, ושיחסו לעולם נגזר מיחסו לאלוהו של עולם.

מאמר דעת אֱלֹהִים - אור חדש על כל החיים

הרב משתמש במתודה הקאנטיאנית - האבחנה בין האובייקט לסובייקט - לא רק כמשל אלא גם כנמשל. כלומר אין הכוונה רק לכך שכשם שבצלמנו אנו יש את הדבר בעצמו ואת האופן בו אנו קולטים אז כך גם ישנו הקב"ה בעצמו והאופן בו אנו פוגשים אותו, אלא גם שהמשל והנמשל הם אחד. כלומר העולם הזה הוא עצמו משל לאֱלֹהִים. שימוש זה בא לברר שעומק האובייקטיביות של כל מה שאנו רואים בעולם זו נשמת אֱלֹהִים שכל הבריאה כולה היא השתקפותה.

בכוחם של דברים אלו לשפוך אור על מטרת המאמר כולו. הזכרנו שהרב מברר לאורך המאמר סוגיות רוחניות רבות מתוך המבט של תורת ארץ ישראל. כעת אנו מבינים כי דברי הרב באים להאיר את המציאות כולה. אין אף תופעה, אף גילוי חיים, ויהא זה הפעוט ביותר, שלא יואר ממה שיתבאר במאמר. כאשר ייבנה היחס העמוק והבסיסי בין הסובייקט לבין האובייקט, בין האדם לבין בוראו, באופן מזוכך, בריא ועליון אזי יוארו החיים כולם בסדרם הבהיר והמתוקן. אך אם התבוננות יסודית זו תהיה משובשת ומערפלת אז ייווצרו בהכרח סיבוכי דעות רבים, סתירות וקשיים. מכאן אנו מבינים כי עניינו של המאמר הוא בניית דעת אֱלֹהִים, כלומר - רכישת הפרספקטיבה, היחס והגישה דרכם יחיו האדם והאומה את חייהם בצורה השלמה והמלאה.

מפני מה באה הכפירה? למה עלי להיות חצוף? איזה מחסום עלינו לשבור?

על הסרת הפחד מהתחדשות עבודת ה' בארץ ישראל

מדריך ומחנך

זכה דורנו בו ארץ ישראל היא חלק משמעותי בעבודת ה' שלנו, אמנם עבודת ה' בארץ ישראל דורשת קריאת כיוון מחודשת. הניתוק מחיי עולם בגלות גרמה לכך שהאלוקות הייתה במעין ריחוק, שייכת רק לבית המדרש, לד' אמות של הלכה, למה שמושג האלוקות יכול כביכול 'להכיל' בקדושתו הנשגבה. האלוקות נתפסה כשמימית ועליונה, מרוחקת מכל ענייני החומר באופן מוחלט.

אמנם בשוכנו לארץ ישראל חיי הקודש משתנים בעקבות חיי החומר. דברים כמו עבודת קרקע ובניין מלכות ישראל דורשים מאתנו חשיבה מחודשת וריענון חיי הקודש שיתאימו לצורת חיים זו. אך כדי שנוכל להתגבר על הפער שבין עבודת ה' שבחוץ לארץ לבין עבודת ה' שבארץ ישראל צריך להבין מה עומד בבסיס הפער ולנתח אותו.

בחסידות חב"ד נהגו לומר (ספר השיחות ה'תש"ג בשם הרבי הרש"ב) שיש בחינת מדריך ובחינת מחנך. מחנך הוא מי שמתווה את הדרך, את האידיאל הגדול, את הרוח, ובחסידות היה זה הבעש"ט הקדוש. לעומת זאת המדריך הוא זה שנותן את הכלים ועובד בפועל על הטמעת הדרך והוא האדמו"ר הזקן. בדורנו, מי לנו כרואה האורות מרן הרב קוק זצ"ל, בחינת המחנך, שסלל את הדרך לבניין תורת ארץ ישראל. מתוך דבריו ננסה להצביע על נקודה

שאולי יש בה כדי להביא אותנו לחשיבה מחודשת בעבודת ה'.

הכפירה - פער בין הפנימיות לחיצונית

באורות התחיה (פסקה מז) כותב הרב קוק זצ"ל:

"מפני שהציור של גדולת האור האלקי הוא גדול מאוד בפנימיות הנשמות של דור האחרון של עקבא דמשיחא, במדה כזו שאין להם עדין הסתגלות איך להנהיג את החיים הממשיים על פי גודל עליון כזה, מתוך כך באה הכפירה ואיתה הדלדול הרוחני הדומה לחורבן שאנו רואים בדורנו".

נשמות דורנו מכירות בגדולת ה', וגם אם הכרה זו אינה באה לידי ביטוי באופן מוחלט, בידיעה פנימית כולן מכירות בגדולתו ית'. לכאורה דבר זה היה צריך להביא אותנו למצב בו רובו של עם ישראל מאמין באופן שבא לידי ביטוי בקיום תורה ומצוות, אך לא רק שלמעשה הידיעה הפנימית זו אינה יוצרת מעלה, אלא איפכא מסתברא, היא גופא גורמת לכך שההכרה הזו אינה באה לידי ביטוי. הסיבה לכך, כותב הרב, היא שיש פער בתרגום של ציור גדולת ה' לחיים המעשיים. הכלי אינו מתאים לאור, ומשום כך נוצרת שבירה בצורת כפירה ודלדול רוחני.

אין הכוונה שאין רצון שהציור האלוקי הזה יתגלה. היום ישנם רבים שיגדירו את עצמם דתיים בגלל האמונה הפנימית שלהם, וכשנשאל אותם למה אמונה גדולה זו לא מתממשת באופן המתבקש לקיום דבר ה', תשובתם תהיה שהקב"ה הוא כלי-כך גדול, ומדוע שיהיה אכפת לו אם אני עושה את מצווה פלונית או לא?! הוא יודע שאני מאמין בו. סברת ה'ליבי אומר לי' שלהם אינה שקר, היא בעצם אי-היכולת לבטא את הפער שבין פנימיות החיים לחיצונית שלהם.

הרב כותב בהמשך הפסקה שאכן, התיקון לכך הוא "להרבות כלים, הסברות ותכניות, המועילים לסול דרכים בשביל הסתגלות מעשית על פי האורות היותר עליונות. ומטעם זה באה גם כן הדרישה הגדולה לחרות הרוח ואימוץ הגוף, כי רק רוח חזק ואמיץ ובריא ואיתן יוכל להכיל בתוכם בלי זעזוע את ההארות היותר עליונות".

בגלל החיפוש למצוא את הדרך בה ישכון אור, ישנן חיפושים אחר דברים שלכאורה יוצאים מגבולות הגזרה המוכרים, אל מחוזות שעד עכשיו היו 'מחוץ לתחום' הקודש. הרב מחדש שכדי להכיל את הציור האלקי העצום שיש בנשמות דורנו, יש להרחיב בנפש את החלת הקודש והקדושה גם למקומות שעד עכשיו, בחיי הגלות, הצטיירו כמחוצה לו - "הסתגלות מעשית על פי אורות היותר עליונות", כלומר, קודש שמתגלה בחומר ולא רק קודש שמתגלה בקודש'. שהרי אם לא נדע שהאלוקות מתגלה פה גם בדברים החומריים, לא נוכל להביא לידי גילוי את העוצמה הגדולה של דעת אלקים שיש בנפשנו. כדברי החת"ס הידועים (בחידושי על מסכת סוכה דף לו) "שהעבודה בקרקע גופה מצווה משום יישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים... ואפשר אפילו שארי אומנויות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצווה?".

1 וכדברי מורנו הרצ"ה על ספר אורות הקודש שהוא קודש, לעומת ספר אורות שהוא קודש קדשים, וכדבריו בדברי ההקדמה לספר אורות: "שפע קדש הקדשים של ספר אורות זה" משום שבספר זה מתבררים "ערכי הרוח והמעשה של מהלך בנין בית ישראל בתחיתו ושיבתו בארץ קדשו".

2 ובהמשך דבריו כתב: "אבל כשאנו מפוזרים בעוונותינו הרבים בין אומות העולם וכל שמרבה העולם יישוב מוסיף עבודת ה' חורבן" וכו', והוא כמש"כ לעיל שבגלות אין יחס בין הקודש לחומר, ולא רק זו אלא שעבודת ה' מוסיפה חורבן ככל שיישוב העולם גדל, ניגוד מוחלט שכאשר זה קם זה נופל.

לענ"ד, מעבר לשינוי התודעתי ביחס לחיי החומר, ישנו פחד מובנה מלנסות להכיל תפיסה זו בפועל. במאמר 'הפחד' שבספר עקבי הצאן כותב הרב: "הצללים הגם הולכים תמיד בעקבות האורות, ולפי מה שיגדל כשרונו של האדם להבין ולהשכיל, כן הוא גדול פחדו המדומה מפעולות המחשבה". לפי זה, מה שיוצא לנו הוא שהציור של גדולת ה' בנשמות דורנו היא גדולה מאוד, כלומר ישנה הבנה והכרה פנימית בגדולת ה'. אמנם יחד עם הבנה גדולה זו - גדל גם הפחד ממנה, משום שהצללים הולכים בעקבות האורות.

אז מה הפתרון לסילוק הפחד כדי שהכרה זו תוכל להתגלות? כותב הרב בסוף המאמר: "באחרית הימים בעקבא דמשיחא, שהאורה האלקית היא עומדת אחר כתלנו, הנה ראשית כל ההכשרים היא הסרת הפחד העודף של המחשבה מתוך הנפש הכללית... הדחיפה לזה היא ע"י הכח ההפכי - כח החוצפה שהוכרח להתגבר בעת הזאת, שבמקום שמתגלה אין שם שום פחד. אע"פ שבא מצד השפל, מצד השכרון והמהומה, הרחוק כרחוק שמים מארץ מאותה הגבורה הבאה מברכת שמים של עושר הנשמה וחזקת צדקתה, מכל מקום הוא פועל בכח העז לקחת ממנו את החלק הטוב, את נצוצי הקדושה, את הפנים היותר תוכי - מניעת הפחד המחשבי מפני העז המובטח הצפון באוצר חיינו, ואז תקבע הגבורה במשבצת הקדושה, והמחשבה תפריח".

החוצפה של עקבתא דמשיחא באה בבחינת הקדמת תרופה למכה. כדי להסיר את הפחד מלנסות לחיות את רעיון הקדושה שבארץ ישראל, צריך להשתמש בכח חוצפה זו שגם הוטמע בנשמות דורנו - אך יש לקחת כח זה ולהשתמש בו לטובת גילוי הקודש העליון של דעת אלקים החבויה בנשמות. חוצפה כוונתה

לא לפחד להעז, כמו שכתב הרב, שבגילוי החוצפה אין שום פחד כי החוצפה היא הסרת הפחד מלנסות, להעז.

אם נסכם את כל העולה מהאמור, יוצא שישנם שלושה שלבים שאפשר להקבילם לסדר 'הכנעה' הבדלה-המתקה' אותו לימד הבעש"ט (כתר שם טוב אות כח). שלב ראשון הוא ההכנעה, ניתוק מתפיסת חוץ-לארץ בה הקודש והחול אויבים זה לזה, וממילא דבר זה יוצר את התפיסה שהקב"ה מנותק מכל חיי עולם הזה וכל הימצאותו היא רק במה שייך לקודש עליון ותו לא מידי.

ההבדלה היא הכרת דרך העבודה המתחדשת בארץ ישראל והסרת הפחד מלהביא אותה לידי ביטוי - גילוי של הקודש בארציות, בחומר. ארץ ישראל מגלה מתוכה קדושה עליונה, וכמו שכתב בעל החסד-לאברהם, רבי אברהם אזולאי (מעין שלישי עין הארץ, נהר כא): "פירות ארץ ישראל הם על ידי הקדושה ואותן הרוחניות שהיה ראוי אל המן נתלבש בפירות הקדושים ההם, ועל כן לא היה מן בארץ ישראל כי אם במדבר". בארץ ישראל אין צורך בהנהגה שמיימית, בקודש שהוא מעל, אלא הקודש מתגלה פה ממש למטה. ושלב ההמתקה זהו כבר השלב בו אנו מצליחים להחיל את הציור העליון של האלקות בכל רבדי החיים, לראות איך בכל דבר שיש בארץ ישראל, ברוח ובחומר, יש גילוי אלקי שמאיר בקדושה עליונה.

יהי רצון שנצליח לברר עוד את דרכי העבודה בחיינו על אדמת ארץ ישראל ולהביאה הלכה למעשה, לראות בקודש המתגלה מכל פינה שבה, וכמובן להיות יחד כל עמך בית ישראל בבנין בית המקדש, לראות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם, במהרה בימינו.

שער התפילה

ואני תפילה עקיבא קהת

האם יש דרך אחת להתפלל? אתה שומע? כיצד נינצל מהשגרתיות בתפילה? על ההכנה לתפילה בהתאם למצב הנפש

גלגל הצלה

תפילתו של היהודי יודעת עליות ומורדות, ואין דומה תפילה לחברתה. פעם אחת מצליח היהודי לכוון בתפילתו ופעם אחרת אינו מצליח. חסידים הבינו שעבודת התפילה אינה פשוטה ולכן חייבים להקדים לה הכנה, עד שהיו שהפליגו ואמרו שההכנה למצווה גדולה מהמצווה עצמה. התפילה הינה עבודת הלב, ולבו של האדם אינו פועל לבד, יש לעורר ולהכין אותו לבקש את ה' באמת.

אך לא באנו כאן לחזק על עניין ההכנה לתפילה, על אף שראוי וחשוב הוא הדבר. באנו לתת עצה אחרת להכנת הלב ולהתקשרות למצווה חביבה זו. לרוב, אדם מצייר לעצמו את האירועים אותו הוא הולך לעבור ונותן להם ביטוי מציאותי עוד בטרם הם מתרחשים, וכך יש לו עוגן בטיחותי לתחילת החוויה. לדוגמא, מורה שמעביר מספר שיעורים בשבוע, יודע לצייר במחשבתו תבנית של התנהלות השיעור וכך יש לו נקודת מוצא לניהול והעברת השיעור. כך בכל דבר, אנו מציירים לעצמנו את התחושה של החוויה אותה אנו הולכים לעבור, לא לשם ציפיה והתרגשות דווקא, אלא לשם הכנת הנפש אליה. גם בדברים הפשוטים ביותר כמו נסיעה ארוכה באוטובוס או מפגש משפחתי.

אדם חכם ידע לא 'להינעל' על הציור שצייר במחשבתו. סוף סוף החיים אינם ציור דומם, אלא כשמם כן הם - חיים. אין הכוונה שדברים

לא הולכים כמתכונן, אלא שהציור זז ודינמי, והוא מהווה רק נקודת מוצא לחוויה עצמה. אמנם בחוויות פשוטות, שגרתיות ויומיומיות אין צורך לתכנן תוכניות מגירה לכל מקרה שלא יבוא, אך וודאי שכאשר אדם עומד אל מול סיטואציה מורכבת, הוא מצייר לעצמו מספר ציורים, שכל ציור הוא עוגן בטיחותי ו'גלגל-הצלה' לבאות. התפילה היא חוויה מורכבת דווקא בגלל השגרתיות שלה. העובדה שאני מתפלל שלוש פעמים ביום, ומצופה ממני לחוות אותה כעמידה פנימית לפני בורא עולם - מחייבת אותי להתכונן אליה כראוי ולהכין מספר 'גלגלי-הצלה' שיעזרו לי לא לפספס את המתנה הנפלאה הזו.

לרוב, אדם מצייר לעצמו את האירועים אותם הוא הולך לעבור ונותן להם ביטוי מציאותי עוד בטרם הם מתרחשים, וכך יש לו עוגן בטיחותי לתחילת החוויה.

התבוננות קצרה על העולם החסידי לימדה אותנו שהכנה לתפילה היא לימוד או ניגון לפני זמן התפילה. וודאי שהכניסה לתפילה מלימוד או ניגון שונה בתכלית מכניסה חפוזה עם קורי השינה על העיניים, אך אין הכנה זו פוטרת אותנו מלאמן את הנפש שלנו לקראת חווית התפילה. עלינו ללמוד על התפילה, להתכונן לתוכן התפילה עצמו ולא רק למסגרת שלה. עלינו לאמן את הנפש כיצד לנגן את התפילה, כיצד לחוות את העמידה מול ה'. הטקסט הקבוע אותו אנחנו ממלמלים הוא מכשול עצום, שאי אפשר לצפות לעבור אותו ללא קושי. למעשה,

המילים ה"שגרתיות" הללו הם גם ההזדמנות שלנו להפוך את התפילה למשמעותית, שהרי סוף סוף יש צורך במשהו קבוע לאחוז בו. אך אי אפשר להפוך את הנדנוד השגרתי של הגוף שלנו ממכשול להזדמנות ללא אימון והתכווננות. כל תפילה היא הזדמנות, אך איך לא מפספסים אותה? הרי קשה מאוד לכוון את הלב והמחשבה שלוש פעמים ביום, כשפעמים רבות התפילה, נעבעך, נכנסת לי בדיוק באמצע טרדות היום... כדי להפוך את המכשול להזדמנות, יש להכין מספר גלגלי-הצלה, ציורים וכוונות שונות שיתאימו לתנועות הנפש השונות איתן אנו באים לתפילה.

אם כן, ננסה להתכונן לתפילה ונציע כאן מספר 'אופני-תפילה', מספר עמדות נפשיות מהן ניתן לגשת לעבודת התפילה וכך יוכל האדם לכוון את עצמו ולהתחזק בסוג התפילה המתאים למצב נפשו כעת.

יש עם מי לדבר

אך לפני שנפרוס את מרכולתנו, נקדים הקדמה חשובה לכל אופני-התפילה. מסופר על חכם ישועה בן-ישושן זצ"ל, שבהיותו בצבא עמד פעם אחת בשמירה בלילה והתחיל להתפלל שחרית לפנות בוקר. כשהגיע בתפילתו סמוך לתפילת עמידה עוד לא הגיע זמן הנץ החמה ולכן נאלץ להמתין מספר דקות. באותם דקות התעכב חכם ישועה על המילים: "העונה לעמו ישראל בעת שועם אליו" וחזר עליהם עוד פעם ועוד פעם, כך עשרות פעמים עד שהגיע זמן הנץ החמה.

לאחר מעשה אמר חכם ישועה שלמד ממשפט זה שלושה דברים: הקב"ה עונה לתפילה; דווקא לעמו ישראל; במיוחד בעת שוועם אליו. הנחת היסוד של חכם ישועה, בסיפור זה ובכלל בכל חייו, היא שהקב"ה עונה למתפללים אליו!

למעשה, אם היינו מאמינים באמת וחשים בכך שהקב"ה עומד ומטה אוזן למלמולים שלנו

- התפילה שלנו הייתה נראית אחרת. ובאמת, הצעד הראשון בעבודה על התפילה היא האמונה שה' מקשיב לקול התפילה שלנו. אנו אפילו קובעים זאת כעובדה עליה אנו מברכים בשם ומלכות בכל תפילת עמידה - ברוך אתה ה' שומע תפילה, והרי זו לא ברכה לבטלה...

אנו אומרים עשרות פעמים ביום את רצף המילים: ברוך אתה ה'. יש פה 'אתה' אתו אנו מדברים. בשביל לשוחח עם מישהו אני חייב להאמין בקיומו כמו ילד שמאמין בכל לבו בחבר הדמיוני אליו הוא מדבר למרות שאף פעם לא שמע ממנו תגובה... ה'אתה' אתו אנו משוחחים אינו חבר דמיוני אלא מופשט. העובדה הזו אינה פוגעת באמיתת הקיום שלו, ההפך, הוא יותר קיים מאתנו, אך וודאי שהמופשטות הזו מקשה על עבודת התפילה ודורשת מאמץ להאמין במהות העומדת לפנינו. זהו הצעד הראשון הפותח כל אופן של תפילה באשר היא.

אופני הקודש

אם כן, נסקור בקצרה מספר "סוגי" תפילה שונים, כדי שידע האדם לכוון את תפילתו לפי המתאים באותה עת. כמובן שישנם עוד אופנים רבים של תפילה, וכל אחד יוכל להוסיף לפי הדברים המחזקים אותו. במאמר זה באנו להסביר את הרעיון ולהביא דוגמאות מספר להסבר זה, ותן לחכם ויחכם עוד.

להיכנס לתיבה - בבית פשיסחא שאלו, שלכאורה יש כפילות בפסוק "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך", ומה ההבדל בין 'בכל לבבך' ל'בכל נפשך'? אלא שיש מסירות נפש רגילה, שאדם מוסר את נפשו לה' במצוות קידוש ה'. אך אמירת 'בכל לבבך' היא דרישה לעבוד את ה' גם במצבים שאין לאדם לב לעבוד את קונו, או אז עליו למסור את לבבו ולהתחזק בעבודת ה' גם במצבי הקטנות. לעיתים אין לאדם לב להתפלל, אך דווקא אז יוכל להתמסר לעבודת התפילה במסירות

ו'להיכנס לתיבה', להתחבר למילים ולאותיות עוד לפני המשמעות שלהן, רק מפני שזו פנייה אל ה'.

נסקור בקצרה מספר "סוגי" תפילה שונים, כדי שידע האדם לכוון את תפילתו לפי המתאים באותה עת.

ימלא משאלותינו - אמנם רגילים ללעוג לאלה העומדים לפני ה' ומבקשים 'הב הב', הב לנו חיי, בניי ומזוניי ומכל הבא ליד. אך ישנה מעלה גדולה לבקש מה' בקשות, אישיות וכלליות, בפשיטות ותמימות. הבקשה התמימה בלב נשבר היא הורדת ראש בפני ה'. היא מבטאת את ההבנה שהקב"ה הוא מקור כל החיים ובו לבדו אנו תלויים. מדרגה זו שווה לכל נפש, מפני שלכל אחד יש צרכים רבים, רוחניים וגשמיים. לכן, שאלו מה' כל חפצכם, כלליים ואישיים, רוחניים וגשמיים וכל זאת בלשון פשוטה וחמימה.

נפתולי אלוקים - הכניסה לתפילה היא כניסה לעולם אחר, לעמידה מול ה'. התפילה היא הכלי המרכזי להתקשרות בבורא. העמידה בתפילה מול ה' וההתרכזות בנוכחות האלוקית, בדו-שיח המופלא הזה - היא מטרה בפני עצמה. "נפתולי א-להים נפתלתי", ובעמידתנו בתפילה אנו "מתפתלים" בקשר הדוק ("כצמיד פתיל") עם הקב"ה בעצמו! כך גם מטרת הקטורת במקדש, שאף היא לשון קשר. מטרתנו בעבודת התפילה, עוד לפני משמעות המילים, היא להיות בבחינת "בחד קטירא אתקטרנא", להתקשר יחד עם הקב"ה בקשר אחד!

ממעמקים - הקשר שנוצר בתפילה אינו רק חיבור של האדם לבוראו, אלא חיבור כל העולם למקורו. יותר מזה, התפילה היא העלאת

העולם לשורשו - ייחוד קודשא בריך הוא עם שכינתיה. כידוע, הקב"ה ברא את העולם כדי שיהיו ברואים שיהללו אותו ויכירו אותו דווקא בעולמות הנפרדים בו ישותו של נסתרת ונעלמת. התפילה היא קריאה ממעמקי העולם הזה, היא השתוקקות וצמאון לפני מלך חיים. בשפה הפנימית נקראת עבודה זו בשם העלאת 'מיין נוקבין' - מים 'נקביים' המסמלים את העולם הזה, והאתערותא דלתתא בתורה, תפילה וקיום המצוות, מבטאת את ההשתוקקות שיש לנו, התחתונים, לייחוד עם העולמות העליונים, עם מקור חיינו - הקב"ה.

והריקותי - הצד השני של ההשתוקקות הוא השפע אותו מקבלים מהקב"ה. התפילה היא פתח להשפעת שפע רוחני עצום מאת הבורא ב"ה (ובהקבלה ל'מיין נוקבין', נקרא השפע הזה בשם 'מיין דוכרין'). התפילה אינה רק בקשה וקריאה לשפע, כי אם השפע עצמו מתמשך לעולם על ידי פעולת התפילה. התפילה בנויה משמות וכוונות מסודרים בסדר מופתי, המבטאים את השתלשלות השפע ממקורו העליון עד עולמנו אנו. מקובלים יודעים לכוון את פרטי ההשתלשלות הזו, וממילא תפילתם פועלת באיכות אחרת משאר האנשים; אך וודאי שבכללות פועלת תפילתו של כל אחד ואחד את פעולת השפעת השפע לעולם. כל אחד בתפילתו יוצר כלים לאורות הגדולים המחיים את העולם, שה' בטובו משפיע לנו בכל יום תמיד, ואף פועל שהשפע עצמו ירד ויחול במציאות - אשרינו שזכינו להיות חלק בעבודה קיומית וחשובה זו, להחיות את העולם כולו בטוב ה'.

כאמור, אלו דוגמאות ספורות שיכולות לעזור לאדם לכוון את עצמו בשעת התפילה, לפי מצב רוחו ונפשו. אלו רק נקודות למחשבה, ומכאן מתחילה עבודת התרגול וההתבוננות, ואף יצירת ההתאמה האישית של כל אחד ואחד לעבודת התפילה שלו.